

HITZAURREA

Manex Erdozaintzi-Etxart frantziskotar poeta euskaldunaren egintza enblematikoa, seguru asko, bere “erretiratzea” izan da Donapaleuko komentutik, berak eta beste bi lagun frantziskotarrek Arraforttonea etxean sortu zuten Anaidira, Zuberoako Domintxinen. Anaidi txikiari Anaitasuna izena ipini zioten: Manex, Mattin Bellemur eta Santos Beloki hiru fraideen anaitasuna; fraideen eta herritarren anaitasuna, batez ere fraideen eta langile-laborarien anaitasuna; eta Iparralde eta Hegoaldearen anaitasuna. Enblematikoa diot, egintza horretan bere ideal erlijiosoak, sozial eta politikoak, bere atxikimendua euskararen herriari eta sentsibilitate poetikoa, nolabait bere humanitatea, nortasun osoa, biltzen delako. Bestalde, Manexen alderdi horiek denak bere poesian manifestatzen dira, orriotantxe Agurtzane Ortizek esku fin-finez ikusarazten digun moduan.

Erretiratu kakotx artean idatzi dut hor goian, kasuak anbiguitate bitxi bat duelako, Manexen espiritualitatea ezagutu ez duenarentzat. Manex frantziskotarra zen. San Frantziskok ez zuen nahi bere jarraitzaileek komentuak edukitzea, jabeak izatea alegia, ezerrenak, eta etxearenak gutxiena, etxejabea etxeari estekatua gelditzen baita, bere jabetasunaren esklabo. Fraideek txoriak bezala libre izan behar zuten. Historiak eta Erromako Elizaren diziplinak jakina da beren legeak inposatzen dituztela, eta mendeen poderioan San Frantziskoren fraideak (*fraireak*, okzitanoz esanda; *anaiak*, euskaraz) txorien askatasuna galdu eta komentuetan jarri ziren bizitzen. Handik hara, herri xume pobreak emariz baino gehiago benefaktore aberats batzuen dohaintzaz, komentu geroz eta monumentalago asko eraiki da (ikus Erriberri/Olite, Zarautz), zitadela antzera, fraideak egiaz herriaren erdian herriarengandik apartatu egiten duena. Manexek, bada, kalerriko komentutik, Donapaleun, handik sei kilometrora zegoen baserriko etxera “erretiratuz” anaidiarekin,

herriaren erdian nahi zuen sartu, ez aldendu, eta frantziskanismoaren iturrietako jatortasunera itzuli nahi zuen une berean, edo berdin dena, hastapenetako kristautasunera. Helburuak: frantziskanismo autentikoa bizi, lanetik eta anaidiaren ondasunen komunismotik bizi, herri langilearekin berdindurik eta loturik bizi; hots, Elizan, baina libre, eta Euskal Herriaren askapen sozial eta nazionalaren alde borrokatzen ari zirenekin ere bat eginik bizi.

Adierazgarria da Domintxineko Anaidia sortzeko parada bera nola agitu zen; Kristiane Etxaluzek gogoratu du pasadizoa. Frantziako Gobernuak Hegoaldeko errefuxiatu politikoak Iparraldetik kanporatu zituela-eta, 1972 urtea zen, Baionako katedralean eta Mauleko elizan gose grebak antolatu ziren haien itzulera eskatuz. Maulen zegoen Kristiane Etxaluz bera, eta hara non lotu zaion gose grebari fraide bat ere, Mattin Bellemur. “Arratsak luzeak ziren, eta elgarren berri jakiteko denbora bagenuen. Hor zaukun erran zer xede zuten: hiruzpalau fraile frantxiskanoen artean anaidi baten sortzea komentutik kanpo, eta hortarako etxe bat xerkatzen zutela Donapaleuko inguruetan, alokairu merke baten truk. Lan eginez bizi gogo zuten. Denbora hartan apezen alderat mihi gaixtoa izanagatik, asmo horrek lilluratu ninduen, eta nere buruari erran ere bai: komunitate bat, anaidi bat: 68ko maiatz hortako usain ona zekarren..., apez langileak: horrek, berriz, inarrosten ahal zuen xuri-gorrien berexkerietan zagon gure laborantzako gizarte hertsia, eta berehala eskaini nion Arraforttonea bere asmoaren betetzeko”.

Berehalaxe Domintxineko anaidi txikia erreferentzia zentrala bilakatu da Iparraldeko bizitza erlijiosoan nahiz kulturalean, eta gizarte mugimenduetan, gazteriarenetan bereziki. Arazo sozial edo familiarrengatik izan, drogarengatik, politikagatik, atek beti zabalik zeuden anaidira etorri gura zuen orentzat. Inori ez zitzaion galdetzen nondik edo zergatik zetorren. Han egon zen egunetan, isil askoa, Zizurkilgo mutila, Joxe Arregi, etxeko lanetan laguntzen eta anaiekin bizitzen. Iluntze batean despeditu eta joan egin zen, eta anaiek haren berri jakin zuten hurrengoan, torturapean hila zela izan zen.

Baina ez gara Manex frantziskanoan luzatuko. Goazen idazle eta poetarengana.

50eko urteetan egon den produkzio literario apurra, autoreei gagozkien bezainbatean, gerra aurreko mugimenduaren hondarra kontsidera genezake gehienbat: Orixe, etab., pentsaera eta literatura tradizionalen biziraupena. Autore berrien kasuetan, aldiz, Errepublikak espainoleko gerra zibila eta Bigarren

Mundu Gerra ostekoetan, eten bat nabaritzen baita, beti interesgarria hasieretako baldintzen eta kontzientziaren azterketa da. Europa zaharra (nahiz bonben pean lurjoa!) berria da, eta pentsamenduan eta literaturan ere hasiera berri bat dago, modu diferenteetan izan arren Iparraldean (Frantzia berritunahi argitsuaren pean: marxismoa, existentzialismoa, etab.) eta Hegoaldean (Espainia hits frankistaren pean). Txillardegiri bere lehen saio eta nobeletan nabaritzen zaion gisan, “hastapen” berriaren kontzientzia du Manexek ere. Euskal kultura berri baten beharra mundu berrirako (hau dena hemen baino hobeki nabarmendua Agurtzane Ortizen tesi doktoralesan bertan egiazta daiteke): zilborrari begirako euskaltzaletasun folklorikoa gainditu beharra, munduari begiratu eta munduko arazoan araberako euskaltzaletasuna garatu beharra; ez jauntxoan, baina laborarien eta langileen Euskal Herri bat eraiki beharra. Manexena poesia soziala izango da. Eta soziala izango da lurraren eta naturaren poesia intimoa denean ere.

Agurtzaneke tesi doktoralesan erakutsi zuen, nola Manex euskal kontzientziara giro intelektual ezkertiar batean heldua den (Mounier-en pertsonalismoa, mugimendu antikolonialak). Horrek denak, bere bihotz handian, San Frantziskoren pobreen aldeko hautuarekin bat egiten zuen. Euskaldun (bere-ziki Iparraldeko laborari, baina baita udatiarren zerbitzari) kolonizatuaren erruki eta higuin zen: euskaldun jende horren “morroi arima”z, mentalitate itxiaz. Eta, bihotza zeriola, ez Mirandek bezalakoa, baina Mirandek bezalaxe, hori askatu nahi zuen. Askatzeko, bere-bere kultura bat sortzera jaikiarazi, hau da, bere-bere kontzientzia batera. “Eskual kultura baten behar-ordu gorrian” kausitzen gara (1956). Zibilizazio berriari “nahi balin badugu eskualdunki ihardoki, nahi balin badugu eskual-gizona salbatu, Eskual Herrian behar dugu kultura azkar bat aphailatu zoinek beharko beitu eskualduna moldatu, jitez dakhartzkan dohain aberatsenak ezagutarazi, nasaiarazi, zohiarazi”.

Egia da eta franko ezaguna, lehenago ere Euskal Herriaren egoera erorriaz makina bat negar egon dela, XIX. mendeaz gero, euskal literaturan eta politikan. Baina ia beti kanpoko erasoak abarrakitu gaituela, deitoratzen zen. Manexek, alderantziz, garbi dauka: modernitatean sartu gabeko herri bat gara, marjinazioan geratua, buruzagitzaren propio gabekoa (eliteak!)... Herri oinariak berak dauzkagu kordokatuak. Kanpoko etsaia hor dago eta hor egongo da, hori ez da aldatuko. Barruko etsaia da (geu) aldaraz dezakeguna eta aldatu behar duguna, kanpoko etsaiari aurre egiteko ere.

Manexen poesia irakurtzerakoan lau osagairi erreparatu behar zaio forma poetikoa baino barnago, forma hori ere zertuz:

Haren izaera pertsonala, aiurri gozoa, sentsibilitatea: naturala, batetik, baina baita landu-landua ere, hizkera eta espresioa ere gero halakoxea duela.

Espiritu frantziskotarra: pobre eta txikerren, eta Naturaren aldekoa.

Pentsamendu ezkertiar erradikala, sozialki iraultza espero duena, baina jende xumearena, ez instituzioena.

Ezkerreko pentsaera horren egokitzapen pedagogikoa Iparraldeko laborarien psikologia eta kulturari.

Edo agian hobeto, irakurleak Manexen poesian elementu horiek berez deskubrituko dituela, esan beharko nuke, Agurtzane Ortizek tituluarekin berekin nabarmendu nahi izan duen legez. Herriaren poeta da. Beraz, Mao, Marx baino gehiago. Borroka horretan dauka lekua poesiak. Bordeleko “Frères du Monde” anaien gisara, berak iraultza (espero baino gehiago) eragin egin nahi zuen. Jendea bortxatu gabe. Poliki-poliki, egunez egun. “Egunean eguneko borroka gizonago bilakarazten gaituelakotz”.

Joxe Azurmendi